

Czy to już wojna? Europejskie kryzysy polityczne na początku XX wieku

Czy to już wojna? Europejskie kryzysy polityczne na początku XX wieku

Galeria maszyn na wystawie światowej, Paryż, 1889

Źródło: LOC, *Galeria maszyn na Wystawie światowej, Paryż, 1889*, domena publiczna.

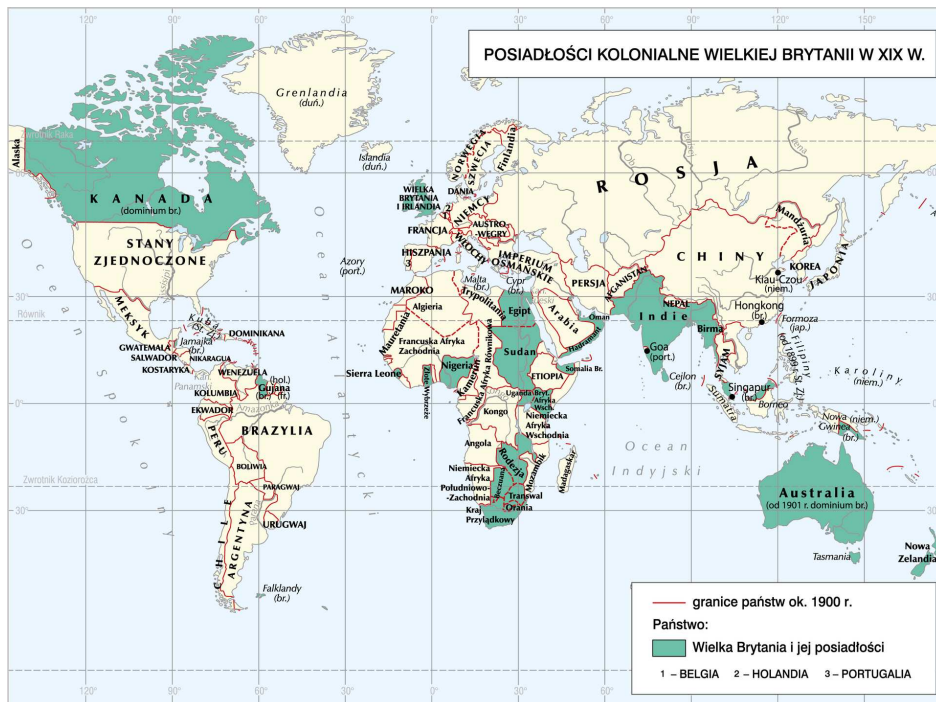
Stany Zjednoczone i Niemcy. Nowe siły na mapie świata na początku XX wieku. Wielka Brytania zaczęła się bać..

Wprowadzenie

Polecenie 1

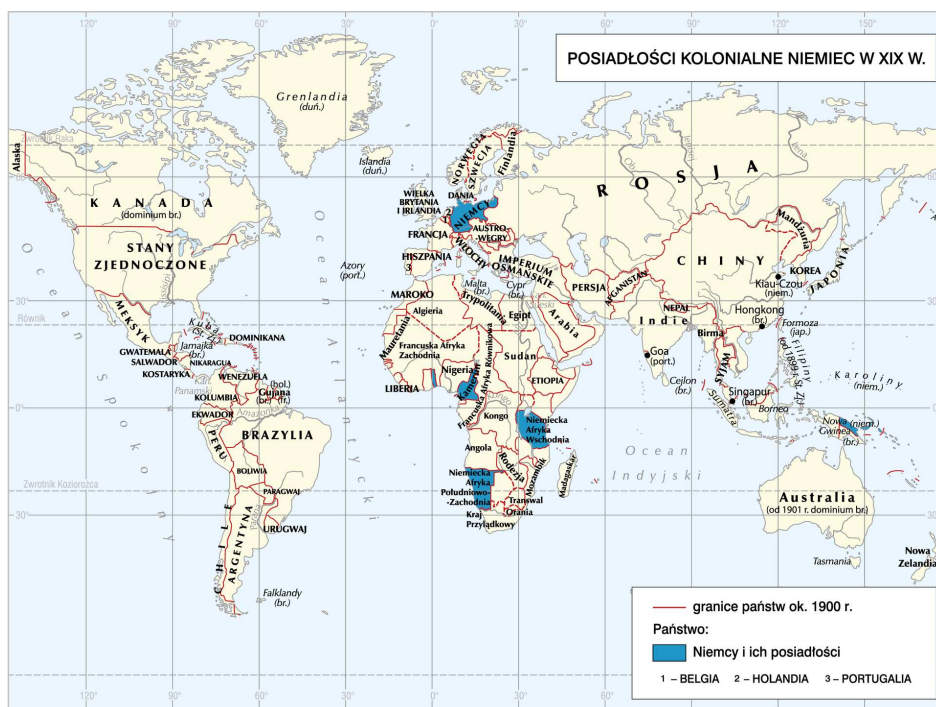
Jak zauważył historyk Paul Kennedy, *Niemcy tylko mówili o budowie kolei do Bagdadu, natomiast królowa Anglii była Cesarzową Indii*. Rozwiń myśl zawartą w tym zadaniu, wykorzystując swoją wiedzę na temat imperiów kolonialnych: brytyjskiego i niemieckiego.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Posiadłości kolonialne Wielkiej Brytanii w XIX wieku

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., *Posiadłości kolonialne Wielkiej Brytanii*, licencja: CC BY 3.0.

Posiadłości kolonialne Niemiec w XIX wieku

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., *Posiadłości kolonialne Niemiec*, licencja: CC BY 3.0.

Kiedy to było?

Oś czasu: Czy to już wojna?

Zmartwienia Wielkiej Brytanii

Imperium brytyjskie u schyłku XIX wieku nie miało sobie równych. Wielka Brytania dysponowała największą na świecie marynarką handlową, siecią baz morskich i posterunków łączności kablowej, które obejmowały cały świat. Gwarantowało jej to, podobnie zresztą jak prężny przemysł, pierwsze miejsce na świecie w handlu zagranicznym. Jej flota wojenna była pod względem wielkości równa łącznym siłom morskim dwóch następnych w kolejności potęg morskich (Stanów Zjednoczonych i Niemiec). Anglia bardzo tego warunku przestrzegała. Jednak w ciągu kilkunastu lat – na początku XX wieku – jej pozycję mocarstwa panującego nad światem osłabiła zmiana układu sił na świecie. Zdecydowało o tym upowszechnianie się uprzemysłowienia, w którym Anglia przodowała przez większą część stulecia. Stopniowo tempo rozwoju jej przemysłu i wydajność spadły, co oznaczało mniejszą siłę konkurencyjną. Wyprzedziły ją pod tym względem dwie nowe potęgi: Stany Zjednoczone i Niemcy.

Początkowo Wielka Brytania nie odczuwała skutków ukształtowania się na kontynencie europejskim nowego mocarstwa. Jednak na początku XX wieku zagrożenie uzmysłowił Brytyjczykom fakt, że Niemcy rozpoczęły intensywną rozbudowę floty wojennej. Jeszcze większym problemem był wzrost znaczenia politycznego i potęgi ekonomicznej Stanów Zjednoczonych, gdyż dotychczas to Wielka Brytania dominowała na półkuli zachodniej, a w sferze jej politycznych zainteresowań mieściła się Kanada, bazy morskie na Karaibach, inwestycje w Ameryce Łacińskiej i handel z nią.

Kolejnym problemem była ekspansja Rosji w Azji oraz narastający z tej przyczyny konflikt interesów na Bliskim Wschodzie i w rejonie Zatoki Perskiej. Stawką była kontrola nad Indiami. Poza tym Wielka Brytania miała największy udział w handlu zagranicznym Chin, co sprawiało, że każda nowa siła w tej części świata, chcąc uczestniczyć w podziale wpływów, bardzo ją niepokoiła. Wyścig mocarstw

w rozbudowie ich imperiów kolonialnych osłabił pozycję Anglii, czyniąc z niej posiadaczkę 'jedynie' czwartej części globu.

Polecenie 2

- Zastanów się, przeczytaj treść lekcji i dostępne źródła. Przedstaw dobre i złe strony sytuacji, w jakiej znalazła się Wielka Brytania na przełomie XIX i XX wieku.
- Co zagrażało jej pozycji?
- Jakie miała atuty?

Źródło: Learnetic, licencja: CC BY 4.0.

Trójporozumienie nazywane ententą

Dynamika zmian na świecie na początku XX wieku, związanych z polityką nowych mocarstw: Niemiec, Japonii i Stanów Zjednoczonych, sprawiała, że sytuacja w Europie niespecjalnie absorbowała państwa europejskie. Zobowiązania podjęte przez nie w sojuszach militarnych – [trójprzymierzu i porozumieniu francusko-rosyjskim](#) – wydawały się coraz mniej istotne. Stanowiły raczej rodzaj polisy bezpieczeństwa niż koalicję wojenną w dawnym rozumieniu tego słowa. Uważano bowiem, że rywalizacja w Chinach i odległe kolonialne konflikty nie są w stanie wywołać wojny między państwami w Europie.

Wojna rosyjsko-japońska 1904 roku również nie spełniła funkcji zapłonu, mimo że Wielka Brytania wcześniej zawarła sojusz z Japonią, a Francja być może wsparłaby swoją sojuszniczkę Rosję. Ani Francja, ani Wielka Brytania nie zamierzały interweniować w tym odległym konflikcie. Co ciekawe, państwem, które bezskutecznie starało się je do tego nakłonić, licząc na korzyści polityczne, były Niemcy. Wyzwanie rzucone wówczas przez Japonię Cesarstwu Rosyjskiemu nie miało wpływu na sprawy europejskie, natomiast zaskakująca klęska Rosji – zdecydowanie tak. Wśród mocarstw Rosja wyraźnie straciła swoją pozycję, co zmusiło zaniepokojoną Francję do szukania kolejnego sojusznika.

Sytuacja, jaka wytworzyła się po klęsce Rosji, zdawała się doskonałym momentem do uderzenia Niemiec na Francję. W Paryżu bardzo obawiano się takiego rozwoju wypadków. Toteż w **1904** roku **Francja** podpisała 'serdeczne porozumienie' (czyli **entente cordiale** [czyt.: antat kordial], jak je wówczas określano, z **Wielką Brytanią**. Dla Europy porozumienie tych ostro rywalizujących o kolonie mocarstw było rewolucją w dyplomacji. Jednak wcześniej (pod Faszodą) Wielkiej Brytanii udało się zahamować francuskie ambicje w Afryce Równikowej, a Francja zaakceptowała stan posiadania Brytyjczyków w Afryce. Skutecznym spoiwem tych dwóch państw okazały się też ambicje imperialne Niemiec: zbrojenia morskie i poszerzanie wpływów na Bliskim Wschodzie.

Wkrótce do ententy dołączyła osłabiona rewolucją Rosja. Odbyło się to w 1907 roku poprzez ustalenie stref wpływów kolonialnych między Wielką Brytanią a Rosją. Umowa dotyczyła Persji, Tybetu i Afganistanu. Ustalenia te usunęły źródło rozbieżności, dotychczas uważanych za nieusuwalne. Anglia nareszcie mogła być spokojna o Indie. W ten sposób ukształtowało się **trójporozumienie (ententa)**, drugi z europejskich bloków militarnych. Zrównoważyło ono **trójprzymierze**.

Ćwiczenie 1

Jak wyglądały kolejne etapy kształtowania się trójporozumienia? Dopasuj daty do wydarzeń.

1892, 1904, 1907

konwencja wojskowa francusko- rosyjska	
„serdeczne porozumienie” Francji i Wielkiej Brytanii	
umowa Anglii i Rosji dotycząca wpływów na Bliskim Wschodzie	

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ambicje Cesarstwa Niemieckiego

Pod koniec XIX wieku (od 1898 roku) Niemcy pod rządami [Wilhelma II](#) wkroczyły na drogę nazywaną w Berlinie Weltpolitik, oznaczającą branie czynnego udziału w polityce światowej i przystąpiły do budowy nowoczesnej floty wojennej. W zamierzeniu cesarza miała ona służyć nie tylko do obrony handlu, ale też stanowić świadectwo 'wielkości Niemiec'. Rozpoczął się wyścig zbrojeń morskich, który

doprowadził w przededniu wojny do wyłonienia się trzech potęg morskich: Niemcy zajęły pozycję drugą w Europie (po Wielkiej Brytanii) i trzecią w świecie (po Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych). Jednak pomimo sukcesów w rozbudowie floty wojennej Niemcy nie miały szans na zbytne poszerzenie swojego imperium kolonialnego, bo nie posiadały baz w świecie, który został już podzielony między mocarstwa kolonialne. Dlatego aby zaznaczyć swoje mocarstwowe ambicje, Niemcy zdecydowały się na demonstrację siły. W marcu 1905 roku cesarz Niemiec, Wilhelm II, wpłynął swym jachtem do Tangeru, aby złożyć wizytę 'niezależnemu władcy', sułtanowi Maroka, Mulaj Abd al-Azizowi. Już w styczniu 1906 roku zaniepokojone mocarstwa europejskie zorganizowały międzynarodową konferencję w Algeciras w Hiszpanii. Jej efektem było uznanie niezależności Maroka, ale także gwarancja szczególnej pozycji Francji w tym kraju.

Wilhelm II swoją akcją nie uzyskał niczego poza odkryciem, że wzrost militarnej i morskiej potęgi Niemiec, w porównaniu z epoką Bismarcka, wcale nie przełożył się na autorytet dyplomatyczny tego państwa. Pierwszy **konflikt marokański** sprawił natomiast, że rywalizacja międzynarodowa przeniosła się z Afryki z powrotem do Europy. Powstanie **trójporozumienia** Rosji, Francji i Wielkiej Brytanii w **1907** roku jeszcze wzmocniło tę tendencję. Polityka Niemiec przybierała coraz bardziej roszczeniowy charakter. W efekcie kolejny, drugi, kryzys polityczny w Maroku (w 1911 roku, gdy wybuchło tam powstanie przeciw sułtanowi) miał dużo groźniejsze skutki. Tym razem zawinięcie niemieckiej [kanonierki](#) do Agadiru wywołało ostrą reakcję Wielkiej Brytanii, która opowiedziała się po stronie Francji. Do wojny europejskiej wówczas nie doszło. Francja ogłosiła protektorat nad Marokiem, ale oddała Niemcom w ramach rekompensaty część Konga Francuskiego. Mimo to w samych Niemczech domagano się abdykacji cesarza Wilhelma II. Narastała antyfrancuska i prowojenna gorączka. Kryzys spowodował rozbudowę na dużą skalę francuskich i niemieckich sił zbrojnych, a Wielka Brytania zaczęła rozważać koordynację działań marynarki i wojsk lądowych na wypadek wojny w Europie.

Ćwiczenie 2

Przeczytaj tajne memorandum urzędnika brytyjskiego ministerstwa spraw zagranicznych i zaznacz w tekście fragmenty dotyczące imperialnych dążeń Niemiec. W jaki sposób niemiecka opinia publiczna tłumaczyła konieczność zdobycia kolonii? Czy Wielka Brytania, zdaniem autora raportu, mogła czuć się zagrożona? Uzasadnij odpowiedź.

fioletowy

Tymczasem marzenie o imperium kolonialnym głęboko zakorzeniło się w świadomości Niemców. Cesarz, mężowie stanu, dziennikarze, geografowie, ekonomiści, domy handlowe, przedsiębiorstwa usługowe i ogół wykształconej i niewykształconej opinii publicznej woła w dalszym ciągu jednogłośnie: „Musimy mieć prawdziwe kolonie, gdzie niemieccy emigranci mogliby się osiedlać i rozpowszechniać narodowe ideały ojczyzny, i musimy mieć flotę i stacje węglowe, aby utrzymać kolonie, które nabędziemy.”

Na pytanie „dlaczego musimy” jest gotowa odpowiedź: „zdrowe, potężne państwo jak Niemcy z ich 60 000 000 mieszkańców musi się rozszerzać i nie może stać w miejscu. Musi ono mieć terytoria, do których jego nadmierna ludność mogłaby emigrować bez pozbycia się swej narodowości.” [...] Można przyjąć, że Niemcy celowo prowadzą politykę, która zasadniczo przeciwstawna jest żywotnym interesom brytyjskim i że konflikt zbrojny nie może być odwrócony na dalszą metę jak tylko przez poświęcenie przez Anglię tych interesów, wskutek czego straciłaby ona pozycję niezależnego mocarstwa, lub jeżeli uczyni się ona tak silną, że Niemcy nie będą miały szansy odniesienia sukcesu w wojnie. Jest to opinia tych, którzy widzą w całym prądzie polityki Niemiec dowód ostateczny, że świadomie dążą one do ustanowienia niemieckiej hegemonii najpierw w Europie, a ewentualnie i na świecie.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Źródło: Learnetic, licencja: CC BY 4.0.

Dlaczego znów zawrzało na Bałkanach?

Rosja po klęsce w wojnie z Japonią w 1904 roku ponownie skierowała swoje zainteresowania na **Balkany**. Także Austro-Węgry dążyły do ekspansji na tym terenie, jednak w przeciwieństwie do głoszącej **panslawizm** Rosji były przeciwne ruchom niepodległościowym Słowian, zagrażającym stabilności monarchii tureckiej. Starły się także wyeliminować wpływy Rosji. Toteż dokonana przez nie w 1908 roku aneksja Bośni i Hercegowiny, dotychczas jedynie okupowanej, doprowadziła do wstrząsu politycznego w tym regionie. Rosja żywo zaprotestowała, ale przed militarną reakcją powstrzymała ją oficjalnie wyrażone dyplomatyczne poparcie Niemiec dla austriackich działań. W odpowiedzi Cesarstwo Rosyjskie rozpoczęło zbrojenia, a Serbia ogłosiła mobilizację. Dopiero wydarzenia nazwane **wojnami bałkańskimi** poważnie naruszyły mało stabilny układ sił w tym rejonie.

Wojny bałkańskie w latach 1912-1913

Źródło: Krystian Chariza i zespół, *Wojny bałkańskie*, licencja: CC BY 3.0.

I wojna bałkańska

W 1912 r. wybuchła wojna między państwami bałkańskimi. Serbia, Bułgaria, Grecja i Czarnogóra (tzw. Liga Bałkańska) wystąpiły zbrojnie przeciwko Turcji, pozbawiły ją ostatnich jej terenów w Europie. Na mocy traktatu w Londynie w 1913 r. podzieliły je między siebie.

Polecenie 3

Wymień państwa wchodzące w skład koalicji, która w 1912 roku wystąpiła przeciw Turcji.

Źródło: Learnetic, licencja: CC BY 4.0.

II wojna bałkańska

Państwa koalicji antytureckiej wkrótce pokłóciły się o podział zdobytych terytoriów. W 1913 roku Bułgarzy zaatakowali Greków i Serbów, jednak pomoc Rumunii i Czarnogóry sprawiła, że Bułgarię odepchnięto niemal w całości od Morza Egejskiego i okrojono jej obszar.

10 sierpnia 1913 roku została ona zmuszona do zawarcia pokoju. Zgodnie z porozumieniem pokojowym w Bukareszcie Bułgarzy utracili na rzecz Serbii część zachodniej Macedonii, Grecja otrzymała również kawałek zachodniej Macedonii oraz wschodnią Trację, południowa Dobrudża trafiła do Rumunii, a fragmenty zachodniej Tracji wraz z Adrianopolem dostały się pod zwierzchnictwo Turcji.

Jak się miało wkrótce okazać, wielkie mocarstwa nie mogły zapanować nad ostrą rywalizacją państw bałkańskich. Każde z mocarstw zainteresowanych regionem poczuło, że jego interesy są zagrożone. Austrię niepokoił wzrost sił Serbii, Rosję natomiast - ewentualny wzrost wpływów Niemiec w Turcji. Oznaczało to odrodzenie się odwiecznej 'kwestii wschodniej' (umowna nazwa sprzeczności między mocarstwami europejskimi związanych z upadkiem imperium osmańskiego i podziałem jego terytoriów, zwłaszcza w europejskiej części, czyli na Bałkanach).

Ćwiczenie 3

Połącz wydarzenia i ich skutki.

Okrojenie Bułgarii. Odrodzenie kwestii wschodniej., Turcja traci europejskie posiadłości., Wzrost napięcia w regionie; Rosja rozpoczyna zbrojenia, a Serbia ogłasza mobilizację., Wzrost zainteresowania Rosji Bałkanami.

Kłęska Rosji w wojnie z Japonią w 1904 roku	
Aneksja Bośni i Hercegowiny przez Austro-Węgry w 1908 roku	
Pierwsza wojna bałkańska w 1912 roku	
Druga wojna bałkańska w 1913 roku	

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Zamiast podsumowania

Sojusze militarne w 1914 roku

Źródło: Krystian Chariza i zespół, *Sojusze militarne w 1914 roku*, licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 4

Wskaż na powyższej mapie państwa wchodzące w skład trójporozumienia i trójprzymierza. Do każdego z podanych państw dopasuj nazwę państwa lub państw, z którymi pozostawało ono w konflikcie interesów.

Niemcy, Rosja, Niemcy, Francja, Austro-Węgry, Rosja, Francja, Wielka Brytania

Niemcy	
Austro-Węgry	
Włochy	
Rosja	
Francja	
Wielka Brytania	

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 4

Wyjaśnij znaczenie wyrażenia *kocioł bałkański*.

Źródło: Learnetic, licencja: CC BY 4.0.